

Strategie reprezentowania interesów mieszkańców przez ruchy miejskie w Polsce

Studia Regionalne i Lokalne
Nr 4(86)/2021
© Autorzy 2021

ISSN 1509-4995
E-ISSN 2719-8049
doi: 10.7366/1509499548605

Joanna Zuzanna Popławska

Szkoła Główna Handlowa, Kolegium Ekonomiczno-Społeczne, ul. Wiśniowa 41,
02-520 Warszawa; e-mail: jpopla@sgh.waw.pl; ORCID: 0000-0001-9588-3093

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza strategii podejmowanych przez ruchy miejskie w procesie reprezentacji interesów mieszkańców polskich miast. Siłą ruchów miejskich w pierwszych latach ich funkcjonowania w Polsce była ich oddolność, brak powiązań z systemem, a więc niezależność i możliwość stawiania bezkompromisowych postulatów. Z biegiem czasu podmioty te zaczęły ulegać przekształceniom, ewoluowały też wdrażane przez nie strategie reprezentacji interesów mieszkańców. Zaczynając prace badawcze nad niniejszym tekstem, autorka zakładała, że efektem analiz będzie obserwacja wyraźnego trendu od działań oddolnych do profesjonalizacji. Pogłębiona analiza zagadnienia wykazała jednak, że nie można wskazać jednolitej tendencji w kierunkach rozwoju ruchów miejskich oraz stosowanych przez nie strategiach reprezentacji interesów. Opracowanie powstało na podstawie analizy *desk research*, jej uzupełnieniem były indywidualne wywiady pogłębione.

Słowa kluczowe

strategie reprezentacji interesów, ruchy miejskie, mieszkańcy, oddolność, profesjonalizacja

Strategies of representing the interests of city inhabitants by urban movements in Poland

Abstract

The aim of the article is to analyse the strategies undertaken by urban movements in the process of advocacy promoting the interests of the inhabitants of Polish cities. The strength of urban movements in the first years of their activity in Poland was their grassroots nature, lack of connections with the public policy system, and therefore independence and being able to put forth uncompromising postulates. Over time, urban movements began to undergo transformations, and the strategies of representing the interests of the residents they implemented evolved as well. When starting research on this text, the author assumed that the results of the analyses would be the observation of a clear trend from bottom-up activities to professionalisation. However, an in-depth analysis of the issue showed that there is no uniform trend in the development of urban movements nor in the strategies of advocacy for the interests applied by them. The study was based on desk research analysis; additionally several individual in-depth interviews were conducted.

Keywords

advocacy, urban movements, city inhabitants, grassrootsness, professionalization

Wstęp

Reprezentacja interesów, zwana też rzecznictwem lub lobbingiem, coraz częściej jest związana nie tylko z działalnością parlamentu czy z procesem legislacyjnym, lecz także polega na wywieraniu wpływu na decyzje polityków, instytucji publicznych oraz władz lokalnych. Niektórzy autorzy wskazują, że przedmiotem lobbingu mogą być wszelkiego rodzaju decyzje administracyjne i finansowe. Również grono lobbystów bywa definiowane szeroko – są to zarówno reprezentujący własne interesy obywatele, organizacje społeczne, jak i osoby zawodowo zajmujące się reprezentacją interesów zatrudniających ich klientów (Piechowicz 2013). W literaturze przedmiotu podkreśla się, że po II wojnie światowej, a w szczególności w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w.,

pojęcie reprezentacji interesów zyskało nowe znaczenie – zaczęło mieć wymiar pozarządowy i ponadnarodowy, a strategie reprezentacji zaczęły przybierać bardzo zróżnicowane formy (Jasiecki i Kurczewska 2017). Współcześnie w naukach społecznych lobbying często jest rozumiany jako forma komunikacji między grupami interesów a aparatem państwa (Jasiecki i in. 2006), wyraz uczestnictwa społeczeństwa obywatelskiego w kreowaniu polityki na każdym poziomie (Piechowicz 2013), forma dialogu obywatelskiego (Kurczewska i Molęda-Zdziech 2002), zbiór wszystkich działań zmierzających do wywarcia wpływu na proces decyzyjny w instytucjach władzy (Makowski 2010). Celem opracowania jest analiza strategii podejmowanych przez ruchy miejskie w procesie reprezentacji interesów mieszkańców polskich miast w polityce publicznej. Realizacji postawionego celu służy odpowiedź na następujące pytania badawcze:

1. Jakie strategie reprezentacji interesów mieszkańców podejmowane przez ruchy miejskie można wskazać (pytanie główne)?
2. Jakie formy działań podejmują ruchy miejskie (pytanie uzupełniające)?
3. Jaki jest cel podejmowania określonych działań (pytanie uzupełniające)?

Metody badawcze

Opracowanie powstało na podstawie analizy treści literatury przedmiotu, prasy oraz stron internetowych związanych z działalnością wybranych do badania ruchów miejskich. Uzupełnieniem analizy *desk research* były indywidualne wywiady pogłębione, które autorka prowadziła w kwietniu i maju 2019 roku z przedstawicielami dwóch ruchów miejskich w Warszawie. Dobór próby był celowy, do badań wybrano podmioty prowadzące w ocenie autorki prężną i skuteczną działalność, rozmowy odbyto z przedstawicielami ruchów miejskich o dzielnicowym (2 wywiady) i ogólnomiejskim (2 wywiady) zasięgu działalności. Niniejszy artykuł i zaproponowana autorska typologia powstawały w kilku etapach. Pierwszą wersję tekstu opracowano na początku 2020 r. W okresie od maja do września 2021 r. autorka uzupełniła artykuł o systematyczną analizę zawartości stron internetowych (analizie poddano wszystkie treści niezależnie od czasu ich publikacji) i profilów na Facebooku (analizowano wiadomości publikowane w okresie kwiecień–wrzesień 2021 r.) wybranych do badania ruchów miejskich (dalej autorka skrótowo pisze o stronach internetowych).

W artykule zostaną przedstawione inicjatywy sformalizowane (stowarzyszenia i fundacje), zaliczane do dominującej w polu miejskich ruchów społecznych kategorii – ruchów mieszczańskich (Pluciński 2015, s. 412). Podczas wyboru podmiotów do analizy autorka kierowała się następującymi kryteriami: w pierwszej kolejności wybrano do analizy ruchy miejskie będące we wrześniu 2021 r. członkami Kongresu Ruchów Miejskich (KRM). To kryterium analizy pozwoliło wyodrębnić podmioty najbardziej aktywne w poszczególnych miastach, równocześnie akceptujące „15 tez miejskich” będących deklaracją poglądów na temat kierunków rozwoju miasta¹. Drugim kryterium wyboru była aktywność w rozwiązywaniu różnorodnych problemów miejskich, pominięto więc ruchy skoncentrowane na wąskich dziedzinach życia, np. wyłącznie na ekologii. Trzecim kryterium wyboru było prowadzenie działań w dużych miastach, co wynikało z założenia, że takie podmioty są bardziej aktywne i lepiej dokumentują swoje działania na stronach internetowych. Regularna dokumentacja prowadzonych działań była ostatnim kryterium wyboru. W sumie do analizy wybrano osiem podmiotów zróżnicowanej wielkości, prowadzących działalność w czterech miastach. Jako wskaźnik sygnalizujący wielkość organizacji przyjęto liczbę osób obserwujących profil na Facebooku (dane za wrzesień 2021 r.). Zanalizowano następujące ruchy miejskie stowarzyszone w KRM: BoMiasto (Katowice, 2 400 obserwujących), Prawo do Miasta (Poznań, 5 900 obserwujących), Miasto jest Nasze (Warszawa, 62 000 obserwujących), Akcja Miasto (Wrocław, 12 300 obserwujących) oraz pozostające poza KRM: Napraw Sobie Miasto (Katowice, 9 800 obserwujących), Inwestycje dla Poznania (9 500 obserwujących), Projekt Ursynów (Warszawa, 8 950 obserwujących), Wrocławski Ruch Obywatelski (1 000 obserwujących).

¹ <https://kongresruchowmiejskich.pl/tezy-miejskie> (dostęp: 28.09.2021).

Problematyka ruchów miejskich w literaturze przedmiotu

Chociaż ruchy społeczne i działania zbiorowe dotyczące ważnych zagadnień związanych z życiem w mieście, jak np. mieszkalnictwo, miały miejsce już na początku XX w. (Lawson 1988), termin miejskie ruchy społeczne, zwane też ruchami miejskimi, pojawił się w literaturze przedmiotu dopiero w 1972 r. Autorem pojęcia i pionierem badań nad nimi jest Manuel Castells (1972, 1983, 2008, 2013). Autor ten zdefiniował ruchy miejskie jako „procesy celowej mobilizacji społecznej organizowane na danym terytorium i zorientowane na cele związane z miastem”. Trzy istotne elementy konstytuujące ruchy miejskie to: odniesienie do obywatelskości i miasta lub jego społeczności w ramach autodefinicji uczestników, terytorialne zdefiniowanie i lokalne zakorzenienie, działania skoncentrowane wokół trzech celów: konsumpcji zbiorowej, tożsamości kulturowej i zaangażowania politycznego (Castells 1983). W późniejszym czasie ruchy miejskie i rezultaty ich działań zaczęto definiować w sposób bardziej ogólny, kładąc nacisk na fakt, że ważne jest, czy mieszkańcy miasta podejmują jakiegokolwiek działania, niezależnie od osiągniętych rezultatów. Uznano, że nawet jeśli w danym momencie efekty podejmowanych działań wydają się być nieznaczące, to mogą one prowadzić do istotnych zmian w przyszłości. Ruchy miejskie zaczęły być definiowane jako sieci organizacji i grup różnicujące się ze względu na cechy społeczne, interesy, do których realizacji dążą, a także ze względu na stopień zaangażowania w proces zarządzania miastem i planowania jego rozwoju (Martínez 2011). W innej definicji wskazano, że ruchy miejskie to „zróżnicowane pod względem struktury, tematyki i formy działania organizacje oraz grupy nieformalne, wywierające wpływ na zarządzanie i planowanie w mieście, których dążeniem jest osiągnięcie trwałej zmiany w funkcjonowaniu miast” (Sowada 2018, s. 35).

Wiele publikacji anglojęzycznych, nadających ton debacie o ruchach miejskich, porusza problem wpływu polityki neoliberalnej na rozwój miast i niesprawiedliwości społecznych wynikających z traktowania ich jako zasobów ekonomicznych. Powstawanie ruchów miejskich jest przedstawiane jako reakcja na te niesprawiedliwości (Brenner i in. 2011; Mayer i in. 2016). W niektórych z tych opracowań wskazano na różnorodność tematów podejmowanych przez ruchy miejskie w różnych państwach, przede wszystkim w Europie (Mayer i in. 2016), w innych zawężono obszar analizy do Europy Środkowej i Wschodniej (Jacobsson 2016; Pleyers i Sava 2016; Jacobsson i Korolczuk 2019) oraz Polski (Polańska 2016, 2018; Jacobsson i Korolczuk 2017). W publikacjach tych podkreśla się, że działania ruchów miejskich mogą mieć charakter zarówno dobrze zorganizowany i ustrukturyzowany, jak i bardziej spontaniczny i lokalny (Mayer i in. 2016; Polańska 2018; Jacobsson i Korolczuk 2019). W literaturze przedmiotu wskazuje się również, że chociaż w Europie Środkowej i Wschodniej od czasów rozpadu ZSRR, upadku muru berlińskiego i transformacji systemowej w Polsce wiele się zmieniło w kwestii aktywności społecznej i można obserwować duże ożywienie miejskich ruchów społecznych, w międzynarodowej literaturze przedmiotu proces ten jest analizowany w niewielkim stopniu (Pleyers i Sava 2016; Jacobsson i Saxonberg 2016; Jacobsson i Korolczuk 2019). Sytuacja ta wynika ze stosowanych mierników poziomu społeczeństwa obywatelskiego. W prowadzonych badaniach uwzględnia się liczbę organizacji pozarządowych, natomiast oddolne niesformalizowane inicjatywy często pozostają niezauważone (Jacobsson 2016; Polańska 2018; Jacobsson i Korolczuk 2019).

W polskiej literaturze przedmiotu powstały liczne publikacje dotyczące partycypacji społecznej (Lewenstein i in. 2010; Masłyk 2010; Przewłocka 2011; Raciborski 2011; Mularska-Kucharek 2012; Bober i in. 2013), analizy tożsamości, zakresu podejmowanych działań oraz przemian ruchów miejskich (Kubicki 2011, 2013, 2016a, 2016b, 2017, 2019; Kowalewski 2013, 2016; Kurnicki 2013; Mergler i in. 2013; Pluciński 2013, 2014, 2015, 2018; Theiss i in. 2017; Sowada 2018; Domaradzka 2018, 2019, 2021).

Sposób organizacji ruchów miejskich w Polsce zmieniał się na przestrzeni czasu, warto więc poświęcić temu zagadnieniu nieco uwagi. Wiele z nich dość szybko zaczęło formalizować swoją działalność, głównie poprzez przekształcanie się w stowarzyszenia. Z jednej strony taki status integrował członków ruchu, nadawał ruchowi tożsamość i spójność, z drugiej stawał się symbolicznym zasobem, był odpowiedzią na coraz większe znaczenie ruchów miejskich w polityce publicznej (Kubicki 2019). Posiadające osobowość prawną organizacje mogły podejmować działania niedostępne dla grup nieformalnych, czyli np. brać udział w postępowaniach administracyjnych lub

uczestniczyć w procesach sądowych (Theiss i in. 2017). Profesjonalizacja ułatwiała wchodzenie w lokalne struktury władzy publicznej, co z kolei miało zwiększyć efektywność podejmowanych działań i ułatwiać rzecznictwo interesów. W literaturze przedmiotu zwraca się jednak uwagę na zagrożenia związane z nadmierną profesjonalizacją organizacji pozarządowych – proces ten nazywano NGOizacją (Korolczuk 2011; Poławski 2012; Pluciński 2015; Jacobsson i Korolczuk 2017, 2019). Jest to proces biurokratyzacji, etatyzacji oraz uzależniania się tych podmiotów od unijnych i państwowych instytucji wspierających sektor finansowo (Korolczuk 2011; Kubicki 2013), a także od prywatnych darczyńców (Jacobsson i Korolczuk 2019). Zależność od instytucji finansujących niesie ze sobą zagrożenie, że organizacje pozarządowe będą reprezentować interesy elit, które je finansują, a w konsekwencji stracą swój antysystemowy charakter (Korolczuk 2011).

W badaniach nad ruchami miejskimi w Europie zazwyczaj stosowana jest perspektywa teoretyczna nowych ruchów społecznych (Offe 1995). Jednak uważna analiza przekształceń tych podmiotów w Polsce stawia pod znakiem zapytania zasadność tego podejścia, a niektórzy autorzy zastanawiają się, w jakim stopniu ruchy miejskie pozostają ruchami społecznymi, a w jakim stają się grupami interesu (Pluciński 2015, s. 415; por. Kubicki 2019). Z drugiej strony słabo zinstytucjonalizowane inicjatywy miejskie (Kurnicki 2013; Pluciński 2015; Theiss i in. 2017; Polańska 2018) w opinii niektórych autorów również nie mają znamion ruchu społecznego (Kubicki 2019). W obliczu wskazanych wątpliwości zaproponowana w niniejszym artykule analiza ruchów miejskich, która wykorzystuje nieobecną dotychczas w badaniach nad tymi podmiotami koncepcję teoretyczną reprezentacji interesów, wydaje się szczególnie uzasadniona.

Nieliczne publikacje zawierają analizę poszczególnych form działania stosowanych przez ruchy miejskie czy szerzej: przez ruchy społeczne. Nieco uwagi poświęcono w literaturze przedmiotu wpływowi Internetu, w tym przede wszystkim mediów społecznościowych, na działalność ruchów społecznych (Środoń 2010; Castells 2013; Niederer i Priester 2016; Popławska 2020), niektóre publikacje zwracają uwagę na to, jak ważnym narzędziem może być protest w przestrzeni publicznej (Kowalewski 2016; Pleyers i Sava 2016; Jacobsson i Korolczuk 2019). W innych porusza się również problem przenikania się świata akademickiego i świata miejskich aktywistów oraz konsekwencje tego zjawiska (Pluciński 2015; Kubicki 2019). Nowe spojrzenie na działania ruchów miejskich przedstawił w 2018 r. Tomasz Sowada. W swoim opracowaniu autor wymienił formy podejmowanych przez ruchy miejskie działań, analizował ich częstotliwość, nie poddał ich jednak dalszej pogłębionej analizie. Publikacja ta, choć nowatorska i w ocenie autorki niniejszego artykułu bardzo ważna, wydaje się w środowisku akademickim niezauważana, o czym świadczy brak odniesień do niej w literaturze przedmiotu. Ten brak uwagi jest prawdopodobnie konsekwencją niewielkiego zainteresowania akademików zagadnieniem form działań podejmowanych przez ruchy miejskie.

Jak dotąd w literaturze przedmiotu nie opublikowano wyczerpującego zestawienia i analizy form działań stosowanych przez ruchy miejskie w polityce publicznej w Polsce. Prezentowany artykuł jest próbą wypełnienia tej luki badawczej. Autorka proponuje typologię strategii działań podejmowanych przez ruchy miejskie, każdej ze wskazanych strategii autorka przypisała określone cele i formy działania, a także wzbogaciła o przykłady aktywności w ramach poszczególnych strategii.

Zróżnicowanie ruchów miejskich w Polsce

W literaturze przedmiotu jako początek aktywności ruchów miejskich w Polsce wskazuje się lata 2007–2008. Ich powstanie i wzrost aktywności były częściowo powodowane nasilonymi inwestycjami deweloperów, które z kolei były związane ze wstąpieniem Polski do UE (Kubicki 2019). Inwestycje te, realizowane bez porozumienia z mieszkańcami, często budziły ich sprzeciw, stając się bezpośrednim impulsem do podejmowania działań na rzecz zamieszkiwanego miasta.

Klasyczny model tożsamości ruchów społecznych (Castells 2008) dzieli je na dwie kategorie: oporu i projektu. W literaturze przedmiotu wskazuje się, że polskie ruchy miejskie wpisujące się w model oporu były odpowiedzią na politykę neoliberalną, w ramach której przestrzeń miejską traktowano wyłącznie w kategoriach ekonomicznych. Ruchy projektu koncentrowały się natomiast wokół szeroko definiowanego zagadnienia „wynajdowania miejskości” (Kubicki 2016b; por. Mayer i in. 2016).

Pierwszej próby podziału ruchów miejskich ze względu na rodzaj prowadzonej działalności i merytoryczny zakres zainteresowań dokonano ok. 2011 r. (Mergler i in. 2013). Wskazano, że można je podzielić na tzw. fora rozwoju, które wspierają rozwój infrastrukturalny swoich miast, oraz ruchy miejskie typu NIMBY (ang. *Not In My Backyard* – „nie na moim podwórku”), które nie godzą się na określone inwestycje w mieście. Ten typ ruchów miejskich często powstaje w wyniku konfliktu w obronie interesów mieszkańców miasta, są to ruchy sprzeciwu wobec planów deweloperów lub władz lokalnych. Wyróżniono również trzeci typ ruchów miejskich, a mianowicie ruchy zajmujące się tematami tożsamości, lokalnej kultury i ekologii (Kubicki 2011).

W innym podziale wskazano, że ruchy miejskie można podzielić na cztery kategorie, są to ruchy: neoanarchistyczne, lokatorskie, obywatelskie środowiska mieszczańskie („ruchy mieszczańskie”) oraz organizacje trzeciego sektora (Pluciński 2013). Autor tej typologii zauważył również, że podział ten można przedstawić w formie uproszczonej, dwubiegunowej. Z jednej strony można wskazać „ruchy ludzi biednych” (Piven i Cloward 1979) charakteryzujące się antykapitalistyczną retoryką, kwestionujące własnościowe podstawy kapitalizmu (ruchy neoanarchistyczne) oraz walczące o dostęp do niedrogich mieszkań i ochronę praw lokatorów (ruchy lokatorskie). Z drugiej strony należy wskazać ruchy mieszczańskie i organizacje trzeciego sektora. Ruchy te m.in. krytykują działania władz lokalnych, dążą do upodmiotowienia mieszkańców, estetyzacji przestrzeni i poprawy funkcjonalności miasta. Ich postulaty są postrzegane jako bliskie interesom klasy średniej (Della Porta i Diani 2009; Lewenstein i in. 2010; Kowalewski 2013; Pluciński 2013; Sowada 2018; Kubicki 2019). Ta kategoria ruchów miejskich dominuje wśród miejskich ruchów społecznych.

Strategie reprezentowania interesów mieszkańców wdrażane przez ruchy miejskie w Polsce

Charakter aktywności ruchów miejskich w Polsce ulega ciągłym zmianom. Przeprowadzone badania pozwoliły autorce wyodrębnić sześć strategii reprezentacji interesów mieszkańców wdrażanych przez te podmioty, są to: oddolne działania akcyjne, wykorzystanie prawa do partycypacji społecznej, kontrola działań władz miasta, wpływanie na rozwiązania legislacyjne na poziomie krajowym, przenikanie do struktur władzy lokalnej, promocja i edukacja. Autorka wyodrębniła te strategie ze względu na wyznaczone do osiągnięcia cele oraz formy realizowanych działań.

Pierwszą strategią reprezentacji interesów ruchów miejskich są oddolne działania akcyjne. Celem tej strategii jest wyrażenie sprzeciwu wobec zachodzących zmian, zwrócenie uwagi mieszkańców i władz miasta na określony problem oraz integracja społeczności lokalnej. Tradycyjnym działaniem w ramach tej strategii jest organizacja protestów w przestrzeni publicznej miasta. Co ciekawe, przeprowadzona analiza wykazała, że są one organizowane sporadycznie, zdecydowanie częściej ruchy miejskie posługują się petycjami internetowymi, apelami i listami otwartymi. Te formy działania często współwystępują ze sobą. Jako przykład protestu połączonego ze zbieraniem podpisów pod petycją internetową można wskazać działanie stowarzyszenia BoMiasto, które w 2017 r. sprzeciwiało się zmianie nazwy placu Szewczyka na Marii i Lecha Kaczyńskich, która to zmiana odbyła się bez konsultacji z mieszkańcami. Sprawa miała swój finał w Wojewódzkim Sądzie Administracyjnym, gdzie stowarzyszenie reprezentowało interes strony społecznej². Częściej niż protesty organizowane są happeningi. Mają one charakter humorystyczny, dzięki czemu skutecznie zwracają uwagę mediów i mieszkańców. Jako przykład można wskazać akcję zorganizowaną przez poznańskie Prawo do Miasta, które bezskutecznie próbowało przekonać władze miejskie do wyznaczenia przejścia dla pieszych w wygodnej lokalizacji przy Dworcu Głównym. Gdy inne metody zawiodły, w 2014 r. stowarzyszenie zorganizowało happening „Uwalniamy zebkę”³. Inne aktywności w ramach omawianej strategii to wydarzenia o charakterze kulturalnym lub sąsiedzkim. Ta forma działań była stosowana przez warszawskie ruchy miejskie najczęściej, jako przykład

² bomiasto.pl/#o-nas (dostęp: 28.09.2021).

³ <http://prawodomiasta.org/robimy-przejscie-dla-piesznych-na-dworzec-poznan-glowny/> (dostęp: 28.09.2021).

można wskazać „międzypokoleniowe potańcówki”, akcję „Seniorzy czytają dzieciom” oraz festiwal edukacyjny DrzeWarszawa⁴.

Drugą podejmowaną strategią jest wykorzystanie prawa do partycypacji społecznej. W przypadku tej strategii można wskazać wszelkie aktywności wywodzące się z systemu demokracji przedstawicielskiej, mieszczące się w ramach obowiązującego prawa i nieodnoszące się do spontanicznych, oddolnych działań. Jedną z form aktywności w obrębie tej strategii jest udział w konsultacjach społecznych: np. wrocławskie Akcja Miasto opiniowała projekt miejskiej uchwały krajobrazowej oraz zgłaszała uwagi do programu ochrony środowiska⁵. Z przeprowadzonej analizy wynika, że ruchy miejskie stosunkowo rzadko spotykają się z mieszkańcami miasta, takie działania prowadził przede wszystkim warszawski Projekt Ursynów. Kolejną formą zaangażowania w życie miejskie jest zgłaszanie projektów w ramach budżetu obywatelskiego, jak i zachęcanie mieszkańców do tej aktywności. Za przykład projektów zgłaszanych przez ruchy miejskie mogą służyć: propozycje wybudowania bezpiecznych ścieżek pieszo-biegowych w Poznaniu⁶ oraz sadzenia nowych drzew we Wrocławiu⁷. Jeszcze inną formą jest zgłaszanie władzom miejskim własnych propozycji działań i innowacji, które zdaniem ruchów miejskich poprawiłyby jakość życia w mieście, np. poznańskie Prawo do Miasta opracowało program „Zawsze zielone”, będący projektem zmian w działaniu sygnalizacji świetlnej, tak aby w większym stopniu uwzględniać potrzeby pieszych⁸. Ważną, bardzo rzadko wdrażaną formą działania jest możliwość zgłoszenia obywatelskiej inicjatywy uchwałodawczej. Tego typu działanie było podejmowane w 2021 r. przez Akcję Miasto, która zabiegała o poprawę funkcjonowania kolei aglomeracyjnej⁹.

Trzecia strategia działania ruchów miejskich, czyli kontrola władz lokalnych, jest wyrazem pewnego rodzaju dezaprobaty i braku zaufania do rządzących. Zgłaszanie zaobserwowanych nieprawidłowości do organów wyższych wobec władz miejskich, udział w postępowaniach administracyjnych lub sądowych to działania podejmowane w ostateczności, gdy inne metody zawiodły. Zastosowanie tych metod znacznie ogranicza szanse na harmonijną współpracę ruchu miejskiego z władzami miasta, zazwyczaj jest początkiem konfliktu. Nieco mniej konfliktogenny charakter mają zapytania zgłaszane w trybie dostępu do informacji publicznej, społeczne audyty oraz stała analiza działań podejmowanych przez władze lokalne. Przykładem jednego z bardziej spektakularnych działań ruchu miejskiego w opozycji do władz miasta i przedsiębiorców w nim działających jest nagłośniony przez Miasto jest Nasze problem reprivatyzacji w Warszawie. Działania tego ruchu doprowadziły do kilku rozpraw sądowych, stowarzyszenie przeprowadziło również „Społeczny audyt reprivatyzacji”, zmuszając urząd miasta do publikacji wszystkich wydanych decyzji dotyczących reprivatyzacji. Ponadto członek tego ruchu stał się uczestnikiem Rady Społecznej przy Komisji Weryfikacyjnej ds. reprivatyzacji. Miasto jest Nasze zgłosiło również swoje postulaty dotyczące brzmienia ustawy reprivatyzacyjnej¹⁰. Jednak nie jest to jedyny ruch miejski działający w jawnej opozycji do władz miejskich, np. w 2021 r. Akcja Miasto złożyła do NIK wnioski o kontrolę w Urzędzie Miejskim oraz miejskich jednostkach; wniosek dotyczył nielegalnego parkowania w przestrzeni publicznej Wrocławia¹¹.

Czwartą podejmowaną strategią działań są próby ruchów miejskich, aby wpływać na proces legislacyjny na poziomie krajowym. W tym celu w 2011 r. powołano organizację konsolidującą ruchy miejskie i wyznaczającą ich wspólny „miastopogląd” zapisany w postaci tez miejskich¹². Powołanie Kongresu Ruchów Miejskich było konsekwencją obserwacji, że nie wszystkie miejskie problemy można rozwiązać na poziomie działań lokalnych, czasem potrzebne jest wypracowanie wspólnego stanowiska na poziomie ogólnopolskim. Podmiot ten podjął się m.in. opiniowania

⁴ <https://miastojestnasze.org/czerwiec-sezon-na-potancowki/>; <https://miastojestnasze.org/nasze-akcje-projekty/drzewarszawa/> (dostęp: 28.09.2021).

⁵ <https://www.facebook.com/akcjamiastowro>, 31.05.2021 (dostęp: 28.09.2021).

⁶ idp.org.pl/glosujmy-na-bezpieczne-sciezki-maltanskie-pbo2018/ (dostęp: 28.09.2021).

⁷ <http://wro.org.pl/2016/09/27/wbo-glosujemy-na-projekt-710-drzewa-dla-wroclawia/> (dostęp: 28.09.2021).

⁸ <http://prawodomiasta.org/w-poznaniu-zawsze-zielone/> (dostęp: 28.09.2021).

⁹ <https://www.akcjamiasto.org/o-uchwale-o-kolei-demokracji-facebookowej-i-merytorycznym-milczeniu/> (dostęp: 28.09.2021).

¹⁰ <https://miastojestnasze.org/reprivatyzacja/> (dostęp: 28.09.2021).

¹¹ <https://www.akcjamiasto.org/wniosek-do-nik-pora-zakonczyc-patologie-parkowania-po-wroclawsku/> (dostęp: 28.09.2021).

¹² <https://kongresruchowmiejskich.pl/tezy-miejskie> (dostęp: 28.09.2021).

dokumentów rządowych w procesie konsultacji społecznych, np. Założeń Krajowej Polityki Miejskiej do 2020 r., Ustawy z dnia 16 grudnia 2016 r. o zmianie ustawy o ochronie przyrody oraz ustawy o lasach oraz Ustawy z dnia 5 lipca 2018 r. o ułatwieniach w przygotowaniu i realizacji inwestycji mieszkaniowych oraz inwestycji towarzyszących. Początkowo Kongres Ruchów Miejskich był inicjatywą niesformalizowaną, w 2017 r. przyjął on formę prawną stowarzyszenia o nazwie Związek Stowarzyszeń „Kongres Ruchów Miejskich”. We wrześniu 2021 r. Kongres zrzeszał czterdzieści pięć podmiotów z ponad dwudziestu miast¹³.

Kolejną strategią działania ruchów miejskich jest przenikanie do struktur władzy lokalnej. Uczestnicy ruchów miejskich zauważyli bowiem, że wpływanie na zmiany zachodzące w mieście może być łatwiejsze i szybsze, jeśli miejscy aktywiści będą mieli swoich przedstawicieli we władzach miejskich. Aby usprawnić proces kandydowania działaczy miejskich do władz lokalnych, w 2014 r. powołano nowy podmiot – Porozumienie Ruchów Miejskich¹⁴. W 2014 i 2018 r. wiele z ruchów wzięło udział w wyborach samorządowych i podjęło próbę zdobycia mandatów radnych miejskich, a nawet stanowisk prezydentów, burmistrzów lub pełnomocników prezydenta. Miejscy aktywiści startowali w wyborach samorządowych z różnym skutkiem. Na przykład w 2018 r. w wyborach do Rady miasta stołecznego Warszawy na listy KWW Miasto Jest Nasze – Ruchy Miejskie zagłosowało ponad 50 tys. warszawiaków. Wskazany ruch miejski w 2018 r. był reprezentowany w radach dzielnicowych Warszawy przez czterech radnych oraz wiceburmistrza w dzielnicy Żoliborz¹⁵. W tym samym czasie niezrzeszony w Kongresie Ruchów Miejskich ani w Porozumieniu Ruchów Miejskich Projekt Ursynów wprowadził do rady dzielnicy czterech radnych (Kińczyk 2018). Jak wynika z analizy literatury przedmiotu, profesjonalizacja i instytucjonalizacja ruchów miejskich oraz bliska współpraca z władzą lokalną oprócz potencjalnych korzyści, takich jak większy wpływ na politykę miejską, niesie ze sobą pewne zagrożenia. Wejście w system polityczny zachęca do rezygnacji z radykalnych postulatów, stwarza pokusę starania się o reelekcję. W taki sposób miejscy aktywiści, włączeni w system władzy publicznej, ryzykują utratę tego, co było ich siłą, czyli antysystemowego charakteru.

Ostatnią strategią podejmowaną przez ruchy miejskie jest promocja i edukacja. Strategia ta ma na celu szerzenie wiedzy wśród mieszkańców na temat problemów miejskich i ich praw w zakresie współzależności, a także promocję pożądaną (zdaniem ruchów miejskich) postaw. W ramach tej strategii ruchy miejskie podejmują różnego rodzaju działalność szkoleniową, organizują warsztaty i konferencje, biorą też udział w wydarzeniach o takim charakterze. Ciekawym przykładem warsztatów są te organizowane przez Fundację Napraw Sobie Miasto. Podczas tych wydarzeń każdy uczestnik może zaprezentować swój pomysł na usprawnienie funkcjonowania miasta. W ten sposób fundacja nie tylko szuka innowacyjnych kierunków rozwoju miasta, ale też wdraża koncepcję partycypacyjnego zarządzania¹⁶.

Szerzenie wiedzy na temat problemów rozwoju miast ułatwia wielu ruchom miejskim fakt, że część ich działaczy to równocześnie pracownicy akademicki (por. Pluciński 2015). Można tu więc mówić o ciekawej zależności, gdy miejscy aktywiści biorą udział w procesie oddolnego wpływania na rozwój miasta, a następnie analizują te procesy, tworzą nowe, często kluczowe pojęcia, np. „narracja konkretna” autorstwa Lecha Merglera (Mergler i in. 2013). Innym przykładem przenikania się świata nauki i miejskiego aktywizmu są prowadzone przez prestiżowe uczelnie wyższe studia miejskie, np. studia miejskie utworzone w 2020 r. przez Uniwersytet Warszawski, na których jednym z wykładowców jest Kacper Pobłocki¹⁷. Ważnym elementem edukacji społeczeństwa i budowania świadomości istnienia określonych problemów jest wydawanie publikacji o charakterze popularno-naukowym. Jako przykład można wskazać opracowania takie, jak: *Anty-bezradnik przestrzenny*

¹³ <https://kongresruchowmiejskich.pl/o-kongresie> (dostęp: 28.09.2021).

¹⁴ Powołanie nowego, ogólnopolskiego podmiotu konsolidującego ruchy miejskie było potrzebne, gdyż nie wszyscy uczestnicy Kongresu Ruchów Miejskich chcieli startować w wyborach samorządowych, do tej grupy należały np. Stowarzyszenie Inwestycje dla Poznania, katowicka Fundacja Napraw Sobie Miasto oraz Towarzystwo Upiększania Miasta Wrocławia (Pluciński 2015). Warto zauważyć, że kiedy struktury Kongresu zaczęły się formalizować, Stowarzyszenie Inwestycje dla Poznania oraz Fundacja Napraw Sobie Miasto nie zaangażowały się w ten proces; <https://kongresruchowmiejskich.pl/o-kongresie/czlonkowie-krm>.

¹⁵ <https://miastojestnasze.org/mjn/koalicja-ruchy-miejskie/> (dostęp: 28.09.2021).

¹⁶ <https://naprawsobiemiaasto.eu/> (dostęp: 28.09.2021).

¹⁷ <https://studiamiejskie.uw.edu.pl/kadra/> (dostęp: 28.09.2021).

Tab. 1. Strategie reprezentowania interesów mieszkańców przez ruchy miejskie w praktyce

Nazwa strategii	Formy działania	BoMiasto, Katowice	Napraw Sobie Miasto, Katowice	Prawo do Miasta, Poznań	Inwestycje dla Poznania	Miasto jest Nasze, Warszawa	Projekt Ursynów, Warszawa	Akcja Miasto, Wrocław	Wrocławski Ruch Obywatelski
1. Oddolne działania akcyjne	protesty, happeningi	#	#	#	#	#	#	#	#
	spotkania z mieszkańcami					#	#		
	apele, listy otwarte, petycje internetowe	#	#	#	#	#	#	#	#
	wydarzenia o charakterze kulturalnym lub sąsiedzkiem					#	#	#	
2. Wykorzystanie prawa do partycypacji społecznej	udział w konsultacjach społecznych, debatach publicznych, uczestnictwo w badaniach opinii mieszkańców			#	#	#	#	#	#
	zgłaszanie projektów w budżecie obywatelskim				#	#	#	#	#
	własne propozycje projektów, zmian i innowacji		#	#	#	#	#	#	#
	obywatelska inicjatywa uchwałodawcza							#	
3. Kontrola działań władz miasta	zapytania w trybie dostępu do informacji publicznej, krytyczna analiza lokalnych dokumentów urzędowych (działania typu <i>watchdog</i>)			#	#	#	#	#	#

Tab. 1 – cd.

Nazwa strategii	Formy działania	BoMiasto, Katowice	Napraw Sobie Miasto, Katowice	Prawo do Miasta, Poznań	Inwestycje dla Poznania	Miasto jest Nasze, Warszawa	Projekt Ursynów, Warszawa	Akcja Miasto, Wrocław	Wrocławski Ruch Obywatelski
	zgłaszanie zaobserwowanych nieprawidłowości do organów wyższych wobec władz miejskich				#	#		#	
	udział w postępowaniach administracyjnych lub sądowych	#				#			
	wykonywanie „społecznych audytów”				#	#			
4. Wpływanie na rozwiązania legislacyjne na poziomie krajowym	członkostwo w Kongresie Ruchów Miejskich, opracowanie tez miejskich wyznaczających miastopogląd zrzeszonych organizacji	członek zwyczajny	zaangażowanie w pierwszych latach istnienia Kongresu	organizacja założycielska	zaangażowanie w pierwszych latach istnienia Kongresu	organizacja założycielska		członek zwyczajny	
	udział w konsultacjach społecznych dotyczących dokumentów legislacyjnych na poziomie krajowym	#	#	#	#	#		#	
5. Przenikanie do struktur władzy lokalnej	członkostwo w Porozumieniu Ruchów Miejskich (stan na 09.2021)			#		#			

Tab. 1 – cd.

Nazwa strategii	Formy działania	BoMiasto, Katowice	Napraw Sobie Miasto, Katowice	Prawo do Miasta, Poznań	Inwestycje dla Poznania	Miasto jest Nasze, Warszawa	Projekt Ursynów, Warszawa	Akcja Miasto, Wrocław	Wrocławski Ruch Obywatelski
	start w wyborach samorządowych			#		#	#		#
	koalicje z partiami politycznymi			#		#	#		
6. Promocja i edukacja	organizacja szkoleń, warsztatów, konferencji	#	#		#	#		#	#
	konferencje prasowe					#		#	
	łączenie funkcji miejskiego aktywisty z zawodem nauczyciela akademickiego		#	#					
	działalność publikacyjna (książki, raporty, analizy), słuchowiska (podcasty), debaty w radiu	#	#		#	#		#	
	kampanie medialne	#				#			
	konkursy				#			#	

Źródło: opracowanie własne.

– prawo do miasta w działaniu (Mergler i in. 2013), *Miasto na żądanie. Aktywizm, polityki miejskie, doświadczenia* (Bukowiecki i in. 2014) lub *Betonoza. Jak się niszczy polskie miasta* (Mencwel 2020). W popularyzacji wiedzy ważną rolę odgrywają również audycje dostępne w Internecie, tzw. podcasty. Ruchy miejskie realizują też kampanie medialne, zazwyczaj w mediach społecznościowych, czasem w tradycyjnych. Jako przykład problemów nagłaśnianych przez ruchy miejskie, które zyskały rozgłos ogólnopolski, należy wskazać problem smogu, nadmiernego wycinania zieleni miejskiej, a także reprivatyzacji w Warszawie. Ostatnią, dość rzadko stosowaną, formą działań ruchów miejskich jest organizacja konkursów. Jako przykład można wskazać konkurs na najlepszą renowację elewacji kamienicy w Poznaniu „Dobry Remont”. Konkurs ten jest organizowany od 2009 r. przez Stowarzyszenie Inwestycje dla Poznania we współpracy z Urzędem Miasta¹⁸.

Formy działań składających się na poszczególne strategie oraz szczegółowe wyniki analizy dotyczącej częstości podejmowania poszczególnych aktywności umieszczono w tabeli 1. Zaznaczono w niej symbolem „#”, jeśli w analizowanych materiałach internetowych autorka znalazła informacje o zastosowaniu poszczególnych form działania. Początkowym zamysłem analizy było policzenie, ile razy w materiałach pojawią się informacje na temat konkretnych form działań, jednak złożony i zróżnicowany charakter aktywności ruchów miejskich, często cykliczny charakter projektów, a także nie zawsze szczegółowa dokumentacja aktywności, które były podejmowane, odwiodły autorkę od zamiaru przeprowadzenia szczegółowych obliczeń.

Podjęta próba ilościowej oceny, jak często podejmowane były określone strategie reprezentacji interesów mieszkańców przez badane ruchy miejskie, prowadzi do dwóch zasadniczych wniosków. Po pierwsze, można wskazać, które formy działań były stosowane częściej lub rzadziej. Do szczególnie popularnych form aktywności należały: happeningi, petycje internetowe, listy otwarte i apele, które stały się szczególną formą protestu. Ruchy miejskie często brały udział w konsultacjach społecznych oraz występowały z własnymi propozycjami zmian i z projektami. Podmioty te często organizowały warsztaty i konferencje, a także prowadziły szeroko pojętą działalność publikacyjną. Do szczególnie rzadko stosowanych form działań należały: tradycyjna forma protestu, spotkania z mieszkańcami, wydarzenia o charakterze kulturalno-sąsiedzkim, obywatelska inicjatywa uchwałodawcza, zgłaszanie zaobserwowanych nieprawidłowości do organów wyższych wobec władz miejskich, udział w postępowaniach administracyjnych lub sądowych, wykonywanie społecznych audytów. Bardzo rzadko ruchy miejskie organizowały konferencje prasowe, kampanie medialne oraz konkursy. Bazując na wniosku pierwszym, można spróbować ocenić częstość, z jaką były stosowane poszczególne strategie reprezentacji interesów. Nadzwyczaj często były stosowane: strategia oddolnych działań akcyjnych, wykorzystania prawa do partycypacji społecznej oraz strategia promocji i edukacji. Zdecydowanie rzadziej ruchy miejskie stosowały strategię kontroli działań władz miasta, strategię tę wdrażały największe z analizowanych podmiotów. Cztery ruchy wdrażały strategię przenikania do struktur władzy lokalnej i brały udział w wyborach samorządowych, przy czym tylko dwa z nich były stowarzyszone w Porozumieniu Ruchów Miejskich. Ze względu na celowy dobór analizowanej próby, gdzie jednym z kryteriów wyboru była przynależność do Kongresu Ruchów Miejskich, częstotliwość stosowania strategii wpływania na rozwiązania legislacyjne na poziomie krajowym pozostała poza oceną, chociaż ciekawy jest fakt, że podmioty, które w przeszłości wspierały ideę Kongresu, w 2021 r. nie były jego członkami (por. Pluciński 2015).

Podsumowanie

Siłą ruchów miejskich w pierwszych latach ich funkcjonowania w Polsce była ich oddolność, brak powiązań z systemem, a więc niezależność i możliwość stawiania bezkompromisowych postulatów. Z biegiem czasu podmioty te zaczęły ulegać przekształceniom, a wraz z zachodzącymi przemianami ewoluowały też wdrażane przez nie strategie reprezentacji interesów mieszkańców. Zaczynając prace badawcze nad niniejszym tekstem, autorka zakładała, że efektem analiz będzie obserwacja wyraźnej ewolucji od strategii oddolnych działań akcyjnych do strategii wpływania na rozwiązania legislacyjne na poziomie krajowym oraz przenikania do struktur władzy lokalnej. Pogłębiona analiza zagadnienia wykazała jednak, że nie można wskazać jednolitej tendencji

¹⁸ idp.org.pl/dobry-remont-edycja-szosta/ (dostęp: 29.09.2021).

w kierunkach rozwoju ruchów miejskich. Aby uzasadnić to stwierdzenie, autorka przywołała przykłady strategii wdrażanych przez trzy ruchy miejskie. Założone w 2006 r. Inwestycje dla Poznania¹⁹ stosowały bardzo aktywnie wszystkie strategie oprócz, wydawałoby się, najbardziej zaawansowanej strategii przenikania do struktur władzy lokalnej. Co ciekawe, ruch ten był niegdyś zaangażowany w tworzenie Kongresu Ruchów Miejskich, więc realizował strategię wpływania na rozwiązania legislacyjne na poziomie krajowym, ale z biegiem czasu zrezygnował z tego członkostwa. W tym samym czasie założona w 2014 r. Akcja Miasto²⁰ była zrzeszona w KRM i wdrażała wszystkie strategie reprezentacji interesów oprócz przenikania do struktur władzy lokalnej. Przeciwwagą dla tych dwóch ruchów jest założony w 2016 r. – a więc relatywnie młody – Projekt Ursynów²¹, który od początku swojej działalności miał aspiracje polityczne (co wynika z rozmów z jego przedstawicielami), a mimo to nie uczestniczył ani w Kongresie Ruchów Miejskich, ani w Porozumieniu Ruchów Miejskich. Co więcej, mimo że Projekt Ursynów miał swoich przedstawicieli w strukturach władzy lokalnej, to w swoich działaniach wdrażał przede wszystkim najbardziej podstawową strategię oddolnych działań akcyjnych.

Na podstawie przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że każdy ruch miejski ma określoną specyfikę, cele i charakterystykę realizowanych projektów, a także możliwości wynikające z wielkości organizacji i aspiracji poszczególnych jej członków. Te czynniki determinują wdrażane strategie reprezentacji interesów i formy podejmowanych działań, a w rezultacie każdy ruch miejski tworzy ich niepowtarzalną kombinację.

Literatura

- Bober J., Hausner J., Izdebski H., Lachiewicz W., Mazur S., Nelicki A., Nowotarski B., Puzyna W., Surówka K., Zachariasz I., Zawicki M., 2013, *Narastające dysfunkcje, zasadnicze dylematy, konieczne działania. Raport o stanie samorządności terytorialnej w Polsce*, Kraków: Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Małopolska Szkoła Administracji Publicznej, http://www.msap.uek.krakow.pl/doki/publ/raport_dysfunkcje.pdf (dostęp: 23.06.21).
- Brenner N., Marcuse P., Mayer M., 2011, *Cities for People, Not for Profits. Critical Urban Theory and the Right to the City*, London: Routledge.
- Bukowiecki Ł., Obarska M., Stańczyk X., 2014, *Miasto na żądanie. Aktywizm, polityki miejskie, doświadczenia*, Warszawa: WUW.
- Castells M., 1982, *Kwestia miejska*, Warszawa: PWN (wyd. I, *La Question urbaine*, 1972).
- Castells M., 1983, *The City and The Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements*, London: Edward Arnold Publishers Ltd.
- Castells M., 2008, *Siła tożsamości*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Castells M., 2013, *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne w erze Internetu*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Della Porta D., Diani M., 2009, *Ruchy społeczne: Wprowadzenie*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Domaradzka A., 2018, „Urban social movements and the right to the city: An introduction to the special issue on urban mobilization”, *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, t. 29, s. 607–620, DOI: 10.1007/s11266-018-0030-y.
- Domaradzka A., 2019, „The un-equal playground: Developers and urban activists struggling for the right to the city”, *Geoforum*, DOI: 10.1016/j.geoforum.2019.01.013.
- Domaradzka A., 2021, *Klucze do miasta. Ruch miejski jako nowy aktor w polu polityki miejskiej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Jacobsson K. (red.), 2016, *Urban Grassroots Movements in Central and Eastern Europe*, London – New York: Routledge.
- Jacobsson K., Korolczuk E. (red.), 2017, *Civil Society Revisited: Lessons from Poland*, t. 9, New York: Berghahn Books.
- Jacobsson K., Korolczuk E., 2019, „Mobilising grassroots in the city: Lessons for civil society research in Central and Eastern Europe”, *International Journal of Politics, Culture and Society*, t. 33, s. 125–142.

¹⁹ <http://idp.org.pl/o-nas-samych/> (dostęp: 29.09.2021).

²⁰ <https://www.akcjamiasto.org/info/> (dostęp: 29.09.2021).

²¹ <https://spis.ngo.pl/> (dostęp: 29.09.2021).

- Jacobsson K., Saxonberg S., 2016, *Beyond NGOisation. The Development of Social Movements in Central and Eastern Europe*, London – New York: Routledge.
- Jasiecki K., Kurczewska U., 2017, „Wprowadzenie. Systemowa deinstytucjonalizacja i problemy reprezentacji interesów”, w: K. Jasiecki, U. Kurczewska (red.), *Reprezentacja interesów gospodarczych i społecznych w Unii Europejskiej*, Warszawa: WUW, s. 7–27.
- Jasiecki K., Molęda-Zdziech M., Kurczewska U., 2006, *Lobbing. Sztuka skutecznego wywierania wpływu*, Kraków: Oficyna Ekonomiczna.
- Kińczyk S., 2018, „Znamy oficjalne wyniki wyborów na Ursynowie”, *Hało Ursynów*, 24.10.2018, <https://www.haloursynow.pl/artykuly/znamy-oficjalne-wyniki-wyborow-na-ursynowie-kto-bedzie-rzadzil-dzielnica,10742.htm> (dostęp: 20.09.2020).
- Korolczuk E., 2011, „Kłopot z NGOizacją: debata na temat społeczeństwa obywatelskiego w Polsce”, *Polityka Społeczna*, nr 5–6, s. 37–43.
- Kowalewski M., 2013, „Organizowanie miejskiego aktywizmu w Polsce: Kongres Ruchów Miejskich”, *Social Space Journal*, t. 6, nr 2, s. 99–126.
- Kowalewski M., 2016, *Protest Miejski. Przestrzenie, tożsamości i praktyki niezadowolonych obywateli miast*, Kraków: Nomos.
- Kubicki P., 2011, „Nowi mieszczańscy – nowi aktorzy na miejskiej scenie”, *Przegląd Socjologiczny*, t. 60, nr 2–3, s. 203–227.
- Kubicki P., 2013, „Polskie ruchy miejskie in statu nascendi”, w: A. Maszkowska, K. Sztop-Rutkowska (red.), *Partycypacja obywatelska – decyzje bliższe ludziom*, Białystok: Fundacja Laboratorium Badań i Działań Społecznych „SocLab”.
- Kubicki P., 2016a, „Polskie ruchy miejskie: polityczne czy kulturowe?”, *Przegląd Socjologiczny*, t. 2, s. 65–79.
- Kubicki P., 2016b, *Wynajdywanie miejskości. Polska kwestia miejska z perspektywy długiego trwania*, Kraków: Nomos.
- Kubicki P., 2017, „Od miejskiego aktywizmu do miejskich ruchów społecznych”, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin*, t. 24, nr 2, Sectio K, s. 173–186, DOI: 10.17951/k.2017.24.2.173.
- Kubicki P., 2019, „Ruchy miejskie w Polsce. Dekada doświadczeń”, *Studia Socjologiczne*, nr 3(234), s. 5–30, DOI: 10.24425/sts.2019.126150.
- Kurczewska U., Molęda-Zdziech M., 2002, *Lobbing w Unii Europejskiej*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Kurnicki K., 2013, „(Nowe) ruchy miejskie w Polsce – w stronę socjologicznego opisu”, *Trzeci Sektor*, nr 31, s. 12–24.
- Lawson R., 1988, *The Tenant Movement in New York City, 1904–1984*, New Brunswick: Rutgers University Press.
- Lewenstein B., Schindler J., Skrzypiec R. (red.), 2010, *Partycypacja społeczna i aktywizacja w rozwiązywaniu problemów społeczności lokalnych*, Warszawa: WUW.
- Makowski G., 2010, „Wprowadzenie do problematyki”, w: G. Makowski (red.), *Lobbing w samorządzie województwa. Raport z badań i monitoringu*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, s. 13–27.
- Martínez M., 2011, „The citizen participation of urban movements in spatial planning: A comparison between Vigo and Porto”, *International Journal of Urban and Regional Research*, t. 35, nr 1, s. 147–171.
- Masłyk T., 2010, *Obywatel w społeczeństwie informacyjnym. Teoria i praktyka*, Kraków: Nomos.
- Mayer M., Thörn C., Thörn H. (red.), 2016, *Urban Uprisings: Challenging Neoliberal Urbanism in Europe*, London: Palgrave Macmillan.
- Mencwel J., 2020, *Betonoza. Jak się niszczy polskie miasta*, Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Mergler L., Pobłocki K., Wudarski M., 2013, *Anty-bezradnik przestrzenny – prawo do miasta w działaniu*, Warszawa: Biblioteka Res Publici Nowej.
- Mularska-Kucharek M., 2012, „Poczucie podmiotowości i aktywność organizacyjna mieszkańców Łodzi”, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, t. 74, nr 2, s. 251–264.
- Niederer S., Priester R., 2016, „Smart citizens: Exploring the tools of the urban bottom-up movement”, *Computer Supported Cooperative Work*, t. 25, s. 137–152.
- Offe C., 1995, „Nowe ruchy społeczne: przekraczanie granic polityki instytucjonalnej”, w: J. Szczuparczyński (wybór i oprac.), *Władza i społeczeństwo. Antologia tekstów z socjologii polityki*, t. 1, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 226–233.
- Piechowicz M., 2013, „Lobbing wobec samorządu terytorialnego w Polsce”, w: D. Plecka (red.), *Współczesne wyzwania administracji rządowej i samorządowej*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 192–203.

- Piven F.F., Cloward R.A., 1979, *Poor People's Movement: Why They Succeed, How They Fail*, Nowy Jork: Vintage Books, A Division of Random House.
- Pleyers G., Sava I., 2016, *Social Movements in Central and Eastern Europe: a Renewal of Protests and Democracy*, București: Editura Universității din București.
- Pluciński P., 2013, „Miejskie (r)ewolucje. Radykalizm retoryki a praktyka reformy”, *Praktyka Teoretyczna*, nr 3(9), s. 133–157.
- Pluciński P., 2014, „Miasto to nie firma! Dylematy i tożsamość polityczna miejskich ruchów społecznych we współczesnej Polsce”, *Przegląd Socjologiczny*, t. 63, nr 1, s. 137–170.
- Pluciński P., 2015, „Im lepiej, tym gorzej albo widmo kryzysu miejskich ruchów społecznych?”, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, t. 77, nr 1, s. 409–423, DOI: 10.14746/rpeis.2015.77.1.23.
- Pluciński P., 2018, „Forces of altermodernization: Urban social movements and the new urban question in contemporary Poland”, *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, s. 653–669, DOI: 10.1007/s11266-018-0007-x.
- Polańska D.V., 2016, „Neoliberal post-socialist urban transformation and the emergence of urban social movements in Poland”, w: M. Mayer (red.), *Urban Uprisings: Challenging Neoliberal Urbanism in Europe*, London: Palgrave Macmillan, s. 311–334.
- Polańska D.V., 2018, „Going against institutionalization: New forms of urban activism in Poland”, *Journal of Urban Affairs*, t. 42, nr 2, s. 176–187, DOI: 10.1080/07352166.2017.1422982.
- Poławski P., 2012, *Trzeci sektor: fasady i realia*, Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.
- Popławska J., 2020, „Wpływ Internetu na działalność ruchów społecznych w Polsce”, w: P. Błędowski, U. Kurczewska, M. Zaleska (red.), *Ekonomiczne i społeczne skutki nowych technologii*, Warszawa: OW SGH, s. 255–269.
- Przewłocka J., 2011, *Zaangażowanie społeczne Polaków w roku 2010: Wolontariat, filantropia, 1%. Raport badań*, Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Raciborski J., 2011, *Obywatelstwo w perspektywie socjologicznej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Słowik K., 2018, „Happening wyborczy na Ursynowie. Aktywiści »spalili« mercedesa przy ul. Rosoła”, *Gazeta Wyborcza*, 23.08.2018, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,23816600,happening-wyborczy-na-ursynowie-aktywisci-spalili-mercedesa.html?disableRedirects=true> (dostęp: 22.05.2021).
- Sowada T., 2018, *Rola ruchów miejskich w procesie partycypacji społecznej w funkcjonowaniu wybranych polskich miast*, Rozprawa doktorska, Poznań: Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej UAM.
- Środoń M., 2010, „Konflikt wokół problemów zagospodarowania przestrzennego – rola internetu jako narzędzia politycznej samoorganizacji społeczności lokalnej. Przypadek Starej Ochoty w Warszawie”, w: B. Lewenstein, J. Schindler, R. Skrzypiec (red.), *Partycypacja społeczna i aktywizacja w rozwiązywaniu problemów społeczności lokalnych*, Warszawa: WUW, s. 143–163.
- Theiss M., Kurowska A., Petelczyc J.Z., Lewenstein B., 2017, *Obywatel na zielonej wyspie. Polityka społeczna i obywatelstwo społeczne w Polsce w dobie europejskiego kryzysu ekonomicznego*, Warszawa: IFiS PAN.

Netografia

- Portal organizacji pozarządowych, <https://spis.ngo.pl/> (dostęp: 29.09.2021).
- Profil na Facebooku Fundacji Napraw Sobie Miasto, <https://www.facebook.com/naprawsobie miasto/> (dostęp: 27.09.2021).
- Profil na Facebooku Stowarzyszenia Akcja Miasto, <https://www.facebook.com/akcjamiastowro> (dostęp: 27.09.2021).
- Profil na Facebooku Stowarzyszenia BoMiasto, <https://www.facebook.com/bomiasto/> (dostęp: 27.09.2021).
- Profil na Facebooku Stowarzyszenia Inwestycje dla Poznania, <https://www.facebook.com/inwestycjedla poznanial/> (dostęp: 27.09.2021).
- Profil na Facebooku Stowarzyszenia Miasto jest Nasze, <https://www.facebook.com/miastojestnasze/> (dostęp: 27.09.2021).
- Profil na Facebooku Stowarzyszenia Prawo do Miasta, <https://www.facebook.com/prawodomiasta/> (dostęp: 27.09.2021).
- Profil na Facebooku Stowarzyszenia Projekt Ursynów, <https://www.facebook.com/ProjektUrsynow/> (dostęp: 27.09.2021).

Profil na Facebooku Stowarzyszenia Wrocławski Ruch Obywatelski, <https://www.facebook.com/wroclawskiruchobywatelski/> (dostęp: 27.09.2021).

Strona internetowa Fundacji Napraw Sobie Miasto, <https://naprawsobie.miasto.eu/> (dostęp: 27.09.2021).

Strona internetowa Kongresu Ruchów Miejskich, <http://kongresruchowmiejskich.pl/> (dostęp: 27.09.2021).

Strona internetowa Stowarzyszenia Akcja Miasto, <https://www.akcjamiasto.org> (dostęp: 27.09.2021).

Strona internetowa Stowarzyszenia BoMiasto, bomiasto.pl (dostęp: 27.09.2021).

Strona internetowa Stowarzyszenia Inwestycje dla Poznania, <https://idp.org.pl> (dostęp: 27.09.2021).

Strona internetowa Stowarzyszenia Miasto jest Nasze, <https://miastojestnasze.org/> (dostęp: 22.09.2021).

Strona internetowa Stowarzyszenia Prawo do Miasta, <https://prawodomiasta.org> (dostęp: 27.09.2021).

Strona internetowa Stowarzyszenia Projekt Ursynów, <https://www.projektursynow.org> (dostęp: 27.09.2021).

Strona internetowa Stowarzyszenia Wrocławski Ruch Obywatelski, wro.org.pl. (dostęp: 27.09.2021).

Strona internetowa studiów miejskich na UW, <https://studiamiejskie.uw.edu.pl/kadra/> (dostęp: 25.06.21).